

Hævejens tidstavle

Ursula
Munch-Petersen

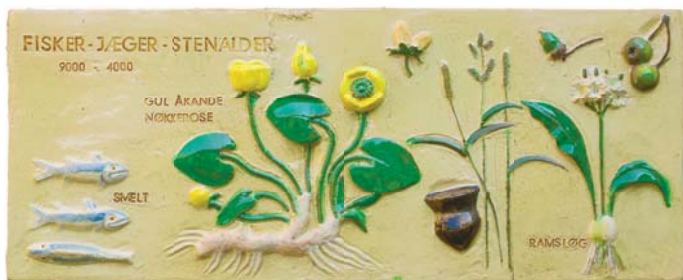

1. Ved Mønsted vest for Viborg dukker Kridttiden op til overfladen.

/// Den jyske højderyg.

ÆLDSTE STENALDER

FISKER-JÆGER-STENALDER

9000 – 4000

Da isen var smeltet vandrede jægerfolk ind sydfra.

Store isklumper som lå tilbage i jorden, tøde langsomt op og blev til søer.

Ved sådan et dødishul ved *Slotseng* i *Sønderjylland* har man de tidligste spor af menneskelige bopladser i Danmark. Her er flinteredskaber og forarbejdede knogler af slagtede rensdyr, østersskaller, fugle- og fiskeknogler. Disse mennesker havde gener fra Cro-Magnon, hulemalerne i Frankrig og Spanien – og så spiste de **SMELT**.

Smelt er en lille 10 – 15 cm lang lakselignende fisk – lokalt i Jylland også kaldet Stint. Den findes i *Hald Sø*.

Selma Lagerlöf fortæller om hvordan man spiste dem i Sverige for 100 år siden. Der var så mange om foråret, at man kunne skovle dem op. Man skar hovedet af, og trak indvoldene ud, lagde dem helt tæt på en pande og stegte dem i smør til de hang sammen i en kage, og så blev de spist på knækbrød. De er så små at man spiser ben og skæl med. Vikingerne spiste også hovedet.

GUL ÅKANDE – nøkke-rose opkaldt efter nøkken eller åmanden. Man spiste dengang både frø og rødder. I Kina serverer man stadig åkanderrødder.

Åmanden lokkede ved at spille den fineste musik og lovede at lære det fra sig, men tog man mod tilbudet, så var man i hans vold. Han krævede menneskeliv.

SØDGRÆSSER

STRANDBEDE

RAMSLØG

BÆR

HASSELNØDDER

TRAGTBÆGERKULTUR

TRAGTBÆGERKULTUR

BONDESTENALDER

4200 – 2400

Tidlig Tragtbægerkultur – Dyssetid – Den slebne flints tid og sen Tragtbægerkultur/Jættestuetid.

DEN STORE MODERGUDINDE vises i relieffet som to øjne på et lerkar. Hun er den gudinde, der også ses på *Gundestrupkarret* med et hjul, som markerer den sydlige pol i Mælkevejen, hvilken man opfattede som billedet af en kæmpe stor kvinde.

Dette er den første jordbrugskultur i Norden og den falder da også tidsmæssigt næsten sammen med Bondestenalderen.

Tegneren Claus Deleuran foreslår i sin „Danmarks Historie“ at de **HØJE FOD-**

SKÅLE var små ildsteder

og at man bagte brød på lerskeer lagt ovenpå gløderne.

Brødene blev bagt som pitabrød, tortillas eller lefser. Man spiser stadig lefser i Norge, og i Danmark har vi også brugt ordet om uhævede brød.

JYDEPOTTERNE har jeg vist under Romersk jernalder, men allerede i Bondestenalderen begyndte potteskulturen, hvor pottemagerne udfoldede sig meget smukt.

1. Ved Slotseng i Sønderjylland har man de tidligste spor af menneskelige bopladser i Danmark.
2. Stint fanger man i Hald Sø.
3. Gundestrup.
4. Skarpsallingkarret regnes for en af Danmarks fineste lerkrukker.

BONDESTENALDER

TRAGTBÆGERKULTUR **BONDESTENALDER** 4000 – 2000

VILDE ÆBLER er fundet som halverede og tørrede, men også i form af kærner fastbrændt i madskorpen i kogekar, og så er vilde æbler fundet i egekistegrave fra Bronzealderen.

VEJBRED kaldte indianerne „den hvide mands fodspor“ fordi den voksede frem i hælene på Hernán Cortés og hans spanske hær efter at de gik i land i 1519 og begyndte erobringen af Mexico, og dermed ødelæggelsen af deres kultur.

I begyndelsen er **EMMERHVEDE** den vigtigste kornsort, derefter dyrkes byg, og i slutningen af stenalderen overtager spelt. I emmermarkerne har der været et islæt af andre kornsorter som enkorn og dværghvede. Forskellige sødgræsser har man samlet og spist.

NØGEN BYG

ENKORN

DVÆRGHVEDE

AGERN til mel og grød

BUE og PIL

ØSTERS

SPERGEL olieplante, som blev dyrket i Vestjylland som foderplante helt op i 1900-tallet

SÆD-DODDER dyrkes for sine olieholdige frø

BRONZEALDER

BRONZEALDER

2000 – 1000

HELLERISTNINGER med **SOLTEGN** solen var det centrale i Bronzealderens religion. Man forestillede sig, at solen blev transporteret over himlen om dagen. Om morgenen førte en fisk solen til et skib, som transporterede solen indtil middag. Her tog solhesten over og førte solen videre til eftermiddagsskibet. Til aften førte en slange solen til underverdenen, der lå under den flade jord. Herved var solen mørk, mens den blev transporteret på natskibe tilbage til morgens udgangspunkt, hvor fisken atter tog over. Således blev dagens cyklus opretholdt i al evighed af solens hjælpere – fisken, hesten, slangen og skibene.

Solvognen er et billede af hestens dagsrejse over himlen. Den er dateret til 1350 før Kristus og blev fundet i *Trundholm Mose* i Nordvest-Sjælland.

FLINTHUGNING bliver perfektioneret, samtidig med at bronzen tager over. Blandt andet blev lurene støbt i det nye dyre materiale. Først senere fortrænger jernet flinten helt. Flintehåndværket blev til kunsthåndværk – ligesom mange brugsting i vores tid er blevet det, efterhånden som hverdagsting – møbler, beklædning og tallerkener kan masseproduceres mere effektivt og billigt. De fineste stendolke og økser var prestige-genstande, som slet ikke var beregnet til brug.

BRONZE-SIKKERHEDSNÅL eller FIBULA

RØLLIKEN er modelleret, fordi man fandt den i *Egtvedpigens grav* ved *Vejle*. Rølliken blomstrede den dag år 1370 før Kristus, da begravelsen fandt sted.

Lille **BRONZEGUDINDE** med **TORQUE** om halsen – torquen er en keltisk halsguldring, som er vist under Keltisk jernalder. Man mener at disse små figurer har været brugt som betalingsmiddel i bronze.

HAVRE

HVIDMELET GÅSEFOD de grønne blade brugtes som kål

HØR til mad, olie, tøj

1. Bronzealder-helleristning.
2. Egtvedpigens grav.

KELTISK JERNALDER

KELTISK JERNALDER

500 – 0

Den keltiske kultur prægede Europa, selvom kelterne selv knapt nok nåede så nordligt som til Danmark på dette tidspunkt.

Gundestrupkarret er et fint eksempel på denne påvirkning. Det blev fundet under tørvegravning i *Borremose, Himmerland* i 1891, og er en sølvkedel, som er 2 meter i omkreds, indeholdende 9 kg sølv. Kedlen var skildt ad i mange stykker og lagt som offer.

Den har billedfortællinger på sine plader hele vejen rundt og en tyr i den runde bund. Den sorte **HUND** på keramikrelieffet er taget derfra.

Karret opbevares på Nationalmuseet, men findes i tro kopi på *Himmerlands museum* i Aars.

SÆD-DODDER har olieholdige frø, som er fundet i *Tollundmanden* og *Grauballemandens* maveindhold sammen med blandt andet byg og pileurt.

Bladene fra **FARVE-VAID** som er en gulblomstrende korsblomst, blev brugt til at farve tøj og den gav en klar blå farve. Farve-void er blandt andet fundet på Osebergskibet – et meget velbevaret norsk vikingeskib, og på *Lønne Hede ved Nørre Nebel* fandt man en smuk blå kjole i en kvindegrav.

Planten blev dyrket i Danmark i *Himmerland* op i det 19. århundrede, indtil man istedet importerede indigo som blå farvestof.

STOR NÆLDE eller brændenælde – brugt til reb – og lærred, kaldet netteldug, som har været produceret langt op i tiden.

HC Andersen fortæller i „De vilde svaner“ om prinsessen, som med bare hænder og uden at måtte tale, skulle „sno og binde“ 11 panserskjorter af brændenælder til sine brødre, som var forvandlede til svaner – for at redde dem. „Prinserne havde skrevet med diamantgriffel på guldtafler og læste lige så godt udenad som indeni – man kunne straks høre, at de var prinser. Søsteren Elisa sad på en lille skammel af spejlglas og havde en billedbog, der var købt for det halve kongerige. Oh, de børn havde det så godt, men således skulle det ikke altid blive“.

Prinsessen nåede at „sno og binde“ 10¼ skjorte til tiden så den ene bror måtte leve med en svanevinge istedet for sin ene arm efter at fortryllelsen blev ophævet.

TØNDEN man fandt på at samle udbuede træstave med tøndebånd om en rund bund. Glemte man en gammel tønne udenfor, så stod den der og „faldt i staver“.

LEEN var en forstørrelse og en forbedring af kornseglene, hvor flinten blev overtaget af bronze.

Rav-vejen = Hærvejen. Grækeren Herodot fortæller 400 år før Kr. om en handelskaravane, som kommer med det kostbare rav fra landet hinsides nordenvinden.

Die Bernsteinstrasse gik fra Jylland til Adriaterhavet gennem Thyringen (hvis navn måske kommer af *Thy*). Ved *Nissum Bredning* har man fundet små rav-stridsøkser i en jættestue.

En keltisk myte fortæller om lysets gud, Lug. Ravet er symbol for Lug, som den genkommende sol, daggryet og den lyse sommer. Det har været en betydningsfuld handelsvare. I bytte fik man sydfra: metal, glasvarer og ikke mindst salt.

Den frygiske kong Krösus opfandt **SØLV** og **GULDMØNTER** ca. 700 før Kr. Frygien lå i Anatolien i det nuværende Tyrkiet.

FERSKEN-PILEURT

HAVRE

ROMERSK JERNALDER

ROMERSK JERNALDER

0 – 375

JESUS år 0 – født af en jomfru, korsfæstet, død og begravet. Opstanden fra de døde, og opfaret til himmels, hvor han sidder ved Gud Fader den almægtiges højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde – selv sagde Jesus: *Jeg er verdens lys*. I vore dage er der billeder og figurer af Jesus i alle kirkerne langs Hærvejen.

MITRA født 100 år før år 0 – også den 25. december.

Den dag har alle solguder fødselsdag fordi det er på denne tid ved vintersolhverv at solen tager til i styrke. De repræsenterer alle kampen mellem lys og mørke. Mithra/Mitras/Mitra, navnet staves forskelligt. Han blev født i en klippehule af en jomfru. Solen var hans far.

Oprindeligt var han en persisk lysgud og frelsersgud, siden hovedpersonen i en hellenistisk mysteriereligion, men den største udbredelse og betydning fik denne tro i kejsertidens førkristne Romerrige. Mitra *Den uovervindelige sol*.

I katakomberne i Rom findes et billede af Mitras på skødet af sin jomfrumoder. Man troede på en fremtidig dom med Mitras som dommer og indvielsesritualet til religionen var en dåb. Mitra er også afbildet under afskedsmåltidet med drikkehorn og brød med kors på som solsymbol – inden han for til himmels i en solvogn. Mitra-ismen sluttede omkring år 400. Da kristendommen blev statsreligion i Rom, blev den gamle religion forbudt og gjort strafbar – med dødsstraf.

NISSEDRAGTEN Mitra er som voksen afbildet i en rød dragt og hue, som ligner en dansk nisses. Det er en frygisk dragt, som har været meget udbredt.

Under romersk jernalder ses **FUTHARK** = runealfabetet. De tidligste runer er fra år 150 – det sidste ændrede og udvidede runealfabet er fra år 900. Ved *Bække* er en runesten stillet op mellem kirken og Hærvejen. Den har indskriften: *Ravnunge-Tue og Funden og Gnyble – de tre gjorde Thyres høj.*

H C Andersen skriver „Jylland mellem tvende have – som en runestav er lagt.“ Jeg har læst, at ordet bogstav kom af, at man skar runer i bøgetræ, men for mig lyder det helt simpelt og logisk, at de gamle runestaver blev til bogstaver, når de blev brugt i bøger.

Kristendommen kom til Irland i 400-tallet, hvor man havde en fint udviklet kultur. Den førkatolske kristendom smeltede sammen med den gamle druidetro. Ordet druide eller dru-vid betyder meget vidende. Jesus dyrkedes sammen med deres smukke, poetiske naturreligion. Denne irokeltiske religion var udbredt i hele Norden. Vikingerne var bekendt med den fra deres handel – nogle gange hærgen!

Keltiske stenkors med solsymbol – cirkel i midten kendes dybt inde i Nordfjord i Norge. Jon's Kapel på Bornholm var det sted hvor en irsk-keltisk munk prædikede kristendom for bornholmerne. Måske var han en bornholmsk viking, som havde været i lære på et irsk kloster. Man dyrkede Jordmoderen, som nogen mener er det samme ord som i vores jordemor. Man fik barnet fra jorden og fødselshjælperen overrakte barnet fra jorden til moderen. Kelternes store kvinde hed Brigid også kaldet Gælernes Maria, oprindelig Brithgifu = lysende. Hendes navn har levet videre i Birgitta-ordenen.

Brigids forestilling om himmelen var som et evigt måltid, hvor hun altid havde mad nok til sine gæster. Gik hendes kloster „køkken-tomt – hvilket ofte skete“ – fortsatte man med at nyde musik istedet for mad. Hun kunne klart se Kristus i ethvert menneske og kunne få alle til at spille musik, skønt de aldrig havde spillet før.

Selvom de irske keltere havde klostre som en slags universiteter, hvor poesi var en vigtig diciplin, så var det ikke en skriftlig kultur, så dette keltiske digt er først senere nedskrevet i 1200-tallet:

GUD

jeg er vinden som blæser på havet

jeg er bølgen på havet

jeg er hviskningen i raslende løv

jeg er solens lys

jeg er månen og stjernernes stråler

jeg er kraften i træet som gror

jeg er knoppen, som springer ud i blomst

jeg er bevægelserne i den svømmende laks

jeg er modet i det kæmpende vildsvin

jeg er hurtigheden i den løbende kronhjort

jeg er styrken i oxen som trækker ploven

jeg er storheden i det mægtige egetræ

og jeg er alle de menneskers tanker

som priser min skønhed og storhed.

– fra bogen „Ilden fra vest“ af Harald Olsen.

TORS HAMMER „Mjølner“ med svastika. Mjølner = maler (til mel). Støbeform i klæbersten til både kors og torshammer er fundet ved *Trendgården, Himmerland*. Svastika betyder lykkebringer på sanskrit. Hagekors eller svastika har mange steder været et lykkesymbol og man satte det derfor på festbrødene og særlig julebrødene – indtil nazismen ødelagde dén betydning.

Mjølner er smedet af to dværge. Den kan skifte størrelse og gemmes i den mindste lomme om nødvendigt. Den rammer altid sit mål – og vender tilbage til sin ejermand, og så forårsager den lyn og torden. Navne som er opkaldt efter Tor: Torben, Torbjørn, Torkil, Terkel, Torleif, Torsten, Torvald, Troels, Tora, Tove.

GULDMØNT fra 385 – 670 fundet på *Skodborg Mark* ved *Ringkøbing* med portræt af Freyr og indskriften: *Til år og fred – hjælp al ven – hjælp al ven – hjælp al ven – godt år til alle.*

HØR dyrkedes i Ægypten 2000 år før Kr. I Danmark først i Jernalderen.

HAVRE

AUNKLÆDT BYG til øl

- 1.** Borremose.
- 2.** Himmerlands Museum i Aars.
- 3.** Grauballe.
- 4.** Lønne Hede.
- 5.** Nissum Bredning.
- 6.** Bække.
- 7.** Trendgården.
- 8.** Skodborg Mark ved Ringkøbing.

VIKINGETID

VIKINGETID

700 – 1050

MALMKLOKKEN

i begyndelsen brugte de kristne nøddigt klokker, fordi det lød hedensk. Klokker var nemlig kendt længe før kristendommen. Vikingerne havde mindre klokker.

Da kristendommen var blevet statsreligion i Danmark, lagde man kirkerne langs Hærvejen så tæt, at hvis alle kirkernes kristnede klokker kimedede samtidigt, så var hele vejen beskyttet mod hedenskab, og nu kaldes klokkerne simpelthen kirkeklokker. Den ældste kirkeklokke er fra *Hedeby* 950. Hedeby var blevet bispesæde 948.

Den trekantede ler-**LYSESTAGE** med forskellige hulstørrelser i hjørnerne er både smuk og meget funktionel.

Lysestager, kogekar, bikuber, sier, kander med meget mere blev produceret af pottékonerne. Jydepotteriet var et kvinde-erhverv, som senere kom til at danne grundlag for en betydelig handel. Potterne blev solgt langs Hærvejen fra mange professionelle værksteder, hvis folk mere eller mindre levede af dette salg. Kvinderne producerede, mens mændene handlede. En vej fra *Ribe* mod Hærvejen kaldtes Pottervejen.

Ved *Ladegårdsåen* udenfor Københavns volde, var der engang losseplads for københavnerne. Graver man idag i frederiksbergske haver finder man blandt meget andet mange jydepotteskår og masser af østersskaller.

Rav var stadig en anden vigtig eksportvare. Rav kaldtes: stivnet lys, forstevnet honning, havets guld – eller Frejas tårer (over at blive forladt af sin mand Od, som rejste ud i verden).

Vølvens Spådom er et berømt digt om verdens tilstand, dens skabelse og undergang. Digtet er nedskrevet i 1200 og 1300-tallet – her er et kort uddrag:

*De finder atter
undere dér:
gyldne brikker
i græsset til tavlspil
dem som de ejede
engang i urtid.*

*Nu skal markerne
usåede gro
alt ondt blir godt,
Balder kommer
bygger Ropts tofter
valguders helligdom
– vil i vide mere – eller hvad ?*

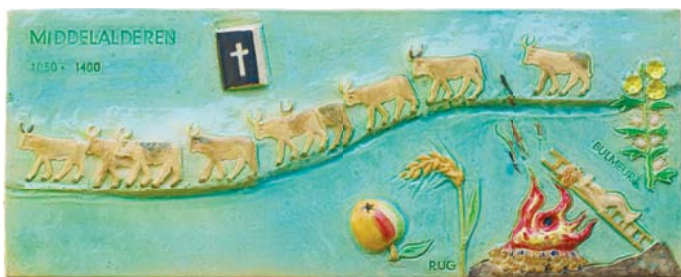
KÅL munkene lærte danskerne at spise grøntsager. Bønderne anlagde kålgårde. Men omkring Hærvejen, som blev brugt af fattige, hjemløse, pilgrimsvandrere såvel som af oksedrivere og handlende, var det ikke altid lige sjovt at være bonde, for ifølge danskernes kristenpligt skulle fattige hjælpes med mad og husly. Hærvejens pilgrimsrute fortsatte ned gennem Tyskland til Santiago de Compostela i Spanien, hvilket skabte problemer for bønderne langs hele strækningen.

SKIBE var en vigtig del af kulturen i det danske ørige. Lidt udenfor *Bække* er der en stort anlagt stensætning i form af et skib.

LØG store gule dyrkede løg

MIDDELALDER

MIDDELALDEREN

700 – 1500

BIBEL ordet bibel kommer fra græsk biblia og betyder lille bog. De 5 Mosebøger er skrevet i det 5. århundrede før Kristus. Det Ny Testamente er nedskrevet på græsk i de første århundreder efter vor tidsregnings begyndelse.

1520 rejste to munke fra *Flensborg* kloster ned gennem Tyskland, for at høre nærmere om Martin Luther (1483 – 1547). Den ene prædikede efter hjemkomsten Luthers lære i *Rinkenæs Kirke* i Haderslev sogn – endnu før reformationen blev udbredt i resten af landet. Den anden var Johanittermunken Hans Tausen, som senere blev biskop i *Viborg*.

Den første danske bibel menes at være fra 1488, oversat fra vulgata = latin, og i 1550 blev biblen oversat fra tysk til dansk under Christian III.

STUDEHANDEL der blev drevet 30 – 50.000 okser om året ad Hærvejen. Udover stude blev også heste, grise, geder, får og gæs drevet samme vej.

Beretninger om denne trafik er først nedskrevet i 1600-tallet, men da havde denne handel stået på længe.

HEKSEBRÆNDINGER vølven var nordens udgave af Delfi-oraklets præstinde Phytia, som profeterede hallucineret fra sin trebenede taburet. Vølverne brugte kanabis, alrune, opiumsvalmue, galnebær og **BULMEURT**. Frø af bulmeurt er fundet i en læderpung i en vølves grav ved Fyrkat. Bulmeurt er stærkt euforiserende og giftig.

Kong Haralds volve blev begravet ved borgen *Fyrkat* længst inde i *Mariager fjord*. Borgen blev opført 980. Vølven havde mange andre specielle ting med sig i graven, heriblandt en amulet forestillende en stol. Sådanne stole sad vølverne på, når de påvirkede af euforiserende stoffer var i kontakt med over – og underverdenen og talte og spåede derfra. Stolen var symbolsk i lighed med kongestolen, højsædet eller domstolen. I graven fandt man også en vølvestav, som blev brugt ved sejd.

Da kong Harald „gjorde danerne kristne“ begyndte man at forfølge de tidligere højt respekterede kloge mænd og koner og mange af kvinderne blev brændt som hekse. Olav den Hellige druknede „Seidmændene på Skratetskær“ i Norge ved at lænke dem til skæret, så at de druknede langsomt

ved tidevandets komme. Seidmand er en gammel nordisk betegnelse for troldmand, medicinmand eller hedensk præst.

Ved kristendommens indførelse i Danmark byggede man ofte kirkerne ovenpå de gamle helligsteder og selv blomsternavne blev ændret, for at få folk til at glemme deres gamle kultur. Således kom *Frejas gyldne lokker* til at hedde *Jomfru Marias sengehalm*. Det er en korsblomst med masser af små gule kors – den hedder også *Gul snerre*.

Jydepottehandel og jydepotter, som jeg har modelleret under Romersk jernalder, hører nok snarere til i Middelalderen og senere, men håndværket er en direkte udvikling fra oldtiden.

I bogen „Jydepotten“ står der, at „hvert eneste skib fra Hjærtning udførte sorte potter. Til Holland førtes for 127 rigsdaler i 1731“. I Varde og Randers, der ligger klods på produktionsstederne, bruges i toldbøgerne udtrykket „Sortepotter“, medens karrene i Ribe og Kolding kaldes Jydepotter, og i Vejle „Jyske Lær Kaar“. I indberetninger fra 1735 oplyses, at der i *Lundenæs* og *Bøllingamter* er „eendeel Sogner udj Øster-Nørherred, som forarbejder og brender sorte gryder og Lerpotter“ hvilket forøvrigt var egnens eneste industri.

ÆBLE-skivepande

RUG-brød   Oliebagt brød

1. Hedeby.
2. Ribe.
3. Flensborg.
4. Fyrkat ved Mariager Fjord.
5. Skibssætning nord for Bække.
6. Lundenæs.
7. Bølling.
8. Koldinghus.

OPLYSNINGSTIDEN

OPLYSNINGSTIDEN

1690 – 1780

FORNUFTENS LYS videnskab overfor kongemagt og kirke.

Begrebet *oplysningstid* stammer fra Immanuel Kants værk „Beantwortung der Frage: Was Ist Aufklärung?“ fra 1784:

„Hvis nogen spørger – lever vi i en oplyst tid? ville svaret være – nej, vi lever i Oplysningstiden.“

Bogtrykkerkunsten gjorde, at man nu kunne sprede nye idéer bredt.

Gutenberg opfandt bogtrykket i 1500-tallet, og i slutningen af 1700-tallet kunne man fremstille bøger så effektivt og billigt, at de kunne komme ud til alle mennesker.

Litteraturen bliver betydningsfuld med nye udtryksformer som: essayet, læredigtet, satiren og romanen. Man udtrykker nye filosofiske og politiske forestillinger om mennesket som *frihed*, *lighed* og *broderskab*. Man kunne og ville udbrede fornuft gennem skrift og undervisning.

Det var ikke længere Gud, som styrede planeternes gang, men naturlove, og hvis der var ting som videnskaben endnu ikke forstod – skulle forklaringen ikke søges i religionen, men gennem forståelse af naturens mekanismer.

I England udgav Jonathan Swift *Gullivers Rejser* i 1726. Men flere af hans andre skrifter udkom under pseudonym, fordi han som samfundskritiker var bange for repressalier.

I Danmark skrev P A Heiberg:

*Ordner hænger man på idioter
stjerner og bånd man kun adelen giver.
Dog har man hjærne
kan man jo gerne
undvære orden og stjerne.*

NUTID

NUTIDEN

PENGE og magt har altid fulget ad, men i globaliseringens tid er pengemagten blevet mere og mere abstrakt, så at penge, varer og ydelser langt fra altid svarer til hinanden. Den kloge snyder den dumme og det giver globaliseringen gode muligheder for.

Rationalisme – den nærmest grænseløse tro på videnskaben som fornuftens lys, skaber nye problemer. Religionshistorikeren Vilhelm Grønbech (1873 – 1948) skrev: Man saver livets træ op i rummeter – alt blir målt og vejlet.

Videnskabens muligheder for at udfinde mere og mere effektiv udnyttelse af naturen, truer nu klodens bæredygtighed. Gennem mange måneder i 2010 er olien strømmet ud i havet fra en havareret boreplatform i Den Mexikanske Golf.

J J Dampé (1790 – 1867) var videnskabsmand og politiker. Han vandt universitetets guldmedalje for en prisopgave i æstetik og han fik den filosofiske doktorgrad i 1812 for en afhandling om koranens etik. Derefter kaldes han Doktor Dampé.

Han fulgte intenst med i de politiske bevægelser som dukkede op i Europa efter Napoleons fald, og han besluttede sig for at blive politiker og reformator.

25 km øst for Vejen, som Hærvejen har givet navn til, ligger *Koldinghus*, der med den genopførte ruin er et tankevækkende mindesmærke over Napoleonkrigenes ødelæggelser.

Doktor Dampé kæmpede for en folkevalgt nationalforsamling, som kunne erstatte det enevældige styre, der herskede i kongeriget siden 1660. Hans tanker lå i klar forlængelse af oplysningstidens idéaler, men i 1820 blev han anklaget for højforrædderi og majestætsfornærmelse og fængslet i 20 år – heraf tilbragte han de fleste i isolation i fængslet på Christiansø.

WWW og **@** er i princippet demokratiske værktøjer og oplysningstidens filosoffer ville nok have glædet sig over *internettet*, men måske havde de alligevel ikke været tilfredse med forvaltningen af deres forestilling om at – *alle mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder* – alle er udstyret med fornuft og samvittighed, og de bør handle og udvikle idéer med hverandre i en broderskabets ånd.

Danmark var ikke moden til oplysningstidens demokratiske idéer før 1848, da enevælden endelig blev afskaffet.

Demokrati er ikke bare en selvfølgelighed, som stille og roligt udviklede sig mellem mennesker i Skandinavien. Nej, mange har, som Doktor Dampé, betalt en høj pris for sit engagement.

Idag går man på nettet og her opgiver *Wikipedia* denne definition af demokrati som den enkleste:

Ved demokrati forstås simpelthen, at den enkelte har størst mulig indflydelse på sit eget liv og at der findes institutioner, som gør det muligt for alle interesser frit at komme til orde og blive konfronteret på en ligeværdig måde med henblik på at etablere en løsning.

HÆRVEJENS TIDSTAVLE

Hærvejen er nok Danmarks ældste færdselsåre. Den ældste fundne danske bosætning er Slotseng ved Sommersted i Sønderjylland, og mon ikke disse Cro Magnon-efterkommere gik op langs Den jyske højderyg og trådte de første stier her.

Tidstavlen er en anskuelsestavle i ler. Den fortæller om det liv, der har udfoldet sig omkring denne ældgamle vej. Tavlen er anbragt tre steder langs Hærvejen:

- På Naturskolen Hald Hovedgård ved Viborg.
- Ved Bække som er omtrent midt mellem Viborg og den tyske grænse.
- Ved herberget Café Ellegård ved Sommersted i Sønderjylland.

Jeg har udvalgt og modelleret forskelligt, som har interesseret mig, og der er naturligvis udeladt mange planter, dyr og ting. Alligevel blev tavlen undervejs længere og længere.

På et tidspunkt kom jeg i tanker om Gullivers Rejser hvor landenes konger prøver at overgå hinanden med hensyn til at lave det bedste landkort – én havde målt alle bjerge op – en anden indtegnet alle vande osv – til sidst er der én som slår alle andre ved at fortælle, at han var igang med et kort, hvor alt skulle være i hel størrelse. Gulliver spørger om dette kort kan bruges – det kan det selvfølgelig ikke, for dette kort måtte jo blive en kopi i 1:1 af hele landet.

Keramiktavlen må altså nøjes med at give et hurtigt blik på noget karakteristisk fra hver tidsperiode.

Hærvejens tidstavle er anbragt tre steder langs Hærvejen:

- A.** På Naturskolen Hald Hovedgård ved Viborg.
- B.** Ved Bække som er omtrent midt mellem Viborg og den tyske grænse.
- C.** Ved herberget Café Ellegård ved Sommersted i Sønderjylland.

SKARPSALLINGKARRET

Skarpsallingkarret fra Himmerland regnes for en af Danmarks fineste lerkrukker. Mønsteret er delvist lavet ved at bruge den riflede kant af en hjertemusling som stempel.

Spisning, seksualitet, fødsel og død har altid været ritualiseret, og ornamenterne på de beholdere, som man brugte til mad, har givetvis haft betydning ud over at være til pynt. Den store moder-gudindes øjne på lerkrukkerne sørger for frugtbarhed og frodighed.

Skarpsallingkarret demonstrerer udsøgt orden. Brugsting er altid en blanding af noget praktisk og noget æstetisk. Den nederste del af Skarpsallingkarret er den der rummer noget, mens den øverste brede tragtformede kant åbner sig imødekommende mod brugeren. Ornamenternes fine orden viser at mennesket har magt over situationen.

Hærvejens tidstavle måler 3,40 x 0,75 meter. Den er modelleret i stentøjsler og brændt på Tommerup Keramiske Værksted på Fyn med god hjælp – og med brug af deres materialer og store ovne. De farvede glasurer er lidt forskellige fra tavle til tavle.

Arkæologerne Eva Koch og Sabine Karg, som begge har skrevet om oldtidens brug af planter, har rådgivet mig, og Claus Deleuran's tegneserier *Danmarks Historie* har inspireret mig.

Det økonomiske grundlag for det hele har været Statens Kunstfond's projekt *Kunst på Hærvejen*, hvor 12 forskellige kunstnere har løst opgaven på hver sin måde.

Ursula Munch-Petersen 1. oktober 2010

Layout: Erik Hagens og Eks-Skolens Trykkeri ApS
Grafisk produktion: Eks-Skolens Trykkeri ApS
Fotografer: Morten Pihl og Esben Lyngså Madsen (forside)

